

בין כתב עברי לכתב אשורי
ר' מ. נבון

שמות כד

(לב) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הִקְרָה נְהִיָּה שֵׁם וְאַתְּנָה לְךָ אֶת לַחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם :

רש"י שמות כד:א

ואל משה אמר עלה - פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות, ובארבעה בסיון נאמר לו עלה.

שמי' לא: יח וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכֹלֹתוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לַחֹת הַעֲדוֹת לַחֹת אֶבֶן כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים :
שמות לב: טז וְהַלְּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הִמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְּתַב אֱלֹהִים הוּא חֲרוּת עַל הַלְּחֹת :

אבות ה:ו

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות ... :

ר' עובדיה מברטנורא מסכת אבות פרק ה משנה ו

הכתב - צורת האותיות שהיו חקוקים בלוחות : **והמכתב** - שהיו נקראים מכל הארבעה צדדים : והלוחות - של סנפרינון היו, ארכן ששה, ורחבן ששה, ועוביין שלשה. כאבן אחת שארכה ורחבה ועוביה שוין. ונחלקה לשנים ונגללים היו וחצובים מגלגל חמה :

רמב"ם על משנה מסכת אבות פרק ה משנה ו

והכתב היא התורה הכתובה לפניו יתעלה, כמו שאמר, ולא נדע איך, והוא אומרו : + שמות כד יב + "ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם". **ומכתב** הוא הכתב אשר על הלוחות, כמו שאמר : + שמות לב טז + "והמכתב מכתב אלהים הוא".

~~ מנצפ"ך - סןןף"ך ~~

שבת קד:א

דאמר רב חסדא : מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין.

רבי אברהם אבולעפיא - ספר אוצר עדן הגנוז

ואם תרצה לדעת עדות שהכתיבה היתה עיברית [ז"א אשורית] והלשון לשון הקדש תדע זה מאמרם מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים.

מגילה ב:ב

ואמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא : **מנצפ"ך** צופים אמרום [נביאי הדורות - רש"י, מן צופיך - הריטב"א]. - ותסברא? והכתיב : + ויקרא כ"ז + "אלה המצות" שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה! ועוד, האמר רב חסדא : מ"ם וסמ"ך שבלוחות [ג.] בנס היו עומדין - אין [כן], מהוה הוון [סתומין היו], ולא הוון ידעי הי באמצע תיבה והי בסוף תיבה, ואתו צופים ותקיננו : פתוחין באמצע תיבה וסתומין בסוף תיבה. - סוף סוף [בסופו של דבר] "אלה המצות" - שאין נביא עתיד לחדש דבר מעתה! - אלא שכחום וחזרו ויסדום.

~~ ארכיולוגיה ~~



1000 BCE



700 BCE



100 BCE



150 BCE - 70 CE

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ ק ר ש ת
 א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ ק ר ש ת

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תמב

... ובדקנו בכתב עברי הנמצא היום ביד הכותיים שכתוב ס"ת שלהם ולא נמצא שמ"ס וסמ"ך צריכין לעמוד בנס ולא בשום אות זולת העי"ן שהיא כמו משולש סתום וליכא למימר שהכתב עברי עצמו נשתנה חדא שאין לנו לומר כן מסברא. ותו דאלו הכותיים מחזיקים במצות קריאת התורה והספרים שלהם קדומים וגם לא הלכו בגולה ולא הורקו מכלי אל כלי דכאן בארץ ישראל ספרי כותים נמצאו וכאן היו. ותו שהרי מטבעות הרבה של חצי שקל נמצאים היום וכתוב בהם כתב עברי והוא אשר לכותיים בלי שינוי ...

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תמב

... ועוד קשה שהרי סודות גדולות מקובלות איש מפי איש **בציור האותיות** ובציור השמות ותלויים בהם הרים גדולים וחוברו ספרים רבים בזה מכמה שנים והציורים כולם הם באותיות אשורית ולא בעברית. והנה בספר הבהיר לר' נחוניא בן הקנה יש כמה סודות בציור האותיות וכן בספר הזוהר לרשב"י וכן בספר אלקנה ורבים כאלה.

~~ מתי עברי ומתי אשורי ~~

סנהדרין כא:ב

• אמר **מר זוטרא** ואיתימא מר עוקבא: בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי [נחמי ח"]. ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי. מאן הדיוטות? - אמר רב חסדא: כותאי. מאי כתב עברית? - אמר רב חסדא: כתב ליבונאה. תניא, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתניתן תורה על ידו לישראל, אימלא (לא) קדמו משה. במשה הוא אומר + שמות י"ט+ ומשה עלה אל האלהים, בעזרא הוא אומר + עזרא ז' + הוא עזרא עלה מבבל, מה עלייה האמור כאן תורה - אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר + דברים ד' + ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים, בעזרא הוא אומר + עזרא ז' + כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת ה' (אלהיו) ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט. ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו - נשתנה על ידו הכתב, שנאמר [כב:] + עזרא ד: + "וכתב הנשתון [האגרת - רש"י] כתוב ארמית [באותיות ארמית - רש"י] ומתרגם ארמית [מפרוש בל' ארמית - רש"י] וכתב + דניאל ה: ח+ "ולא כהליון כתבא למקרא > ופשרא < ופשרה להודעה למלכא" [ולא היו חכמי המלך יכולים לקרוא הכתב לפרש אותו למלך], ...

רש"י מסכת סנהדרין דף כב עמוד א

ו**כתב הנשתון** - כתב שנשתנה, והאי קרא בעזרא כתיב, שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה על ידי מלאך שכתב "מנא מנא תקל ופרסיך" בימי דניאל, כתב דארמי ולשון ארמי, ואומר "לא כהליון כתבא למיקרא" (דכיון שחטאו) לא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשצר, והיו שם יהודים הרבה, שמע מינה נשתנה להם אותו כתב באותו היום. [כתב אשורית ולי ארמית].

- תניא, **רבי** אומר: בתחלה בכתב זה ניתנה תורה לישראל, כיון שחטאו - נהפך להן לרועץ [דכיון שחטאו בבית ראשון ובזו את התורה נהפך להם לרועץ לשון תרעץ אויב (שמות טו) - ששכחוהו - רש"י], כיון שחזרו בהן - החזירו להם, שנאמר ...
- רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אליעזר בן פרטא שאמר משום **רבי אלעזר המודעי**: כתב זה לא נשתנה כל עיקר, שנאמר + שמות כ"ז+ "ווי העמודים"; מה עמודים לא נשתנו - אף וויס לא נשתנו. ואומר + אסתר ח' + ואל היהודים ככתבם וכלשונם, מה לשונם לא נשתנה - אף כתבם לא נשתנה.

מר זוטרא ר' חסדא (ורבי יוסי)

בתחלה:	כתב עברי	לשון הקודש
בימי עזרא:	כתב אשורית	לשון ארמי
ישראל בחרו:	כתב אשורית	לשון הקודש

רבי

בתחלה:	כתב אשורית	לשון הקודש
לאחר שחטאו:	כתב עברי	לשון הקודש
בימי עזרא:	כתב אשורית	לשון הקודש

רבי אלעזר המודעי

תמיד כתב אשורית

חידושי הריטב"א מסכת מגילה דף ב עמוד ב [ספרד, 1250-1320]

מיהו ודאי תמיהא מלתא טובא דהא רב חסדא דאמר דמ"ס וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין משמע דכולי עלמא היא, ואילו התם בסנהדרין אמרינן דאיכא מ"ד שהתורה ניתנה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש וחזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית, ואמרינן מאי אשורית שעלה עמהם מאשור שכתב הקדש הוא כתב בני אשור, וזה תימה גדול שיהיה הכתב הזה המאושר שיש בכל קוץ וקוץ ממנו תלי תלים של הלכות יסודות התורה כתב של בני אשור ויהיו הלוחות מכתב עברי, ועוד בכתב עברי מה נס היה במ"ס וסמ"ך, אבל ודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורית הוא כתב הקדש שבלוחות ועל שם כך נקרא קדש, וכן לשון הקדש, ומעולם לא נראה הכתב ההוא אלא בלוחות, אבל לשון הקדש כבר נודע לאבות ובני ישראל קודם מתן תורה ובו השם מדבר עם נביאיו וקדושי, ואעפ"כ מתוך תומת וקדושת הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבין אותו אפילו בספרים שכותב המלך או כל אחד ואחד לעצמו אלא היו כותבין אותו בכתב עברי, וזהו שכשגננו הארון שכתבם לאותיות מנצפ"ד, וכשגלו לאשור וידעו בני אשור כתב זה נטלוהו להם או שהיה אצלם קודם לכן שנודע להם מספרי הקדש מלבד כתב שלהם או שהיה להם וחמדו אותו, ובני ישראל הורגלו בו עמהם משם ואילך וזהו שעלה מאשור, ובימי עזרא ניתן להם לכתוב ס"ת ושאר כתובים וכדדייקינן מדכתיב וכתב הנשתון.

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תמב [ספרד, קהיר, צפת, 1479-1573]

... לפי דעת ר' יוסי והנמשכים אחריו [מר זוטרא] שאמרו בכתב עברי ניתנה התורה מודים הם שהלוחות הראשונים היו כתובים בכתב אשורית בציריך ורמזיהם עקומות וכפופות כי מעשה הלוחות והמכתב הראשון והלשון היה קדש קדשים וכשירד משה מן ההר והלוחות בידו וירא את העגל ומחולות פרחו האותיות מרוב קדושתן וחזרו למקום אצילותן ונשארו הלוחות כגוף בלא נשמה ונשברו. ... אח"כ כתב את הלוחות השניות בלשון שהיו הם מכירין שהוא כתב עברי שאין בו קדושה וזהו שאמרו בירושלמי תניא ר' יוסי אומר ברעף ניתנה התורה וקרא לכתב עברי רעף מלשון תרעץ אויב לפי שעבדו עבודה זרה ורעף היה להם שאבדו אותו הכתב הקודש והיינו דכתיב "וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו" משמע "הדברים אשר היו" אבל לא הכתב בעצמו וזהו שכתב בלוחות הראשונים "והמכתב מכתב אלהים" הוא מכתב אלהים ממש, ובלוחות השניות כתיב "כתוב לך את הדברים האלה וכו'". ... אבל הלוחות וס"ת הנתון בארון ותפילין ומזוזות הכל היה בכתב עברי וזהו שאמר ר"י ברעף ניתנה תורה וזהו וכתב לו את משנה תורה / התורה / הזאת כתב העשוי להשתנות שנשתנה ממש ממה שניתן בהר סיני. אח"כ בימי עזרא בזמן בית שני דבעו רחמי איצרא דעבודה זרה וקטלוה אז היו ראויים לכתב הקדש אשורי המורה על סוד יחודו ית' וניתנה להם בכתב אשורי ע"י עזרא שהיה ראוי שתנתן תורה על ידו. ... ואתיא ככ"ע ומחלוקת התנאים והאמוראים הוא בלוחות השניות.

מהר"ל מפראג, תפארת ישראל, פרק סד [1520-1609]

... ולפי דברי הכל הכתב שבלוחות הוא כתב אשורית, שכבר אמרנו, כי לא נחלקו אלא בכתב של ישראל מפני שבכתב של ישראל ראוי שיהיה עברי מן הטעם אשר אמרנו [ראה "עמדת מר זוטרא למטה כאן]. אבל כתב הקב"ה שכתב הלוחות, שנאמר: וכתבתי על הלוחות וגו' אין ספק שהיה הכתב **בכתב משובח**, שכן היה גם כן כתב שכתב המלאך שלא היו יכולים לקרותו כתב אשורי. ולכך בוודאי הכתב הזה שכתב בו הקב"ה הלוחות היה **כתב המאושר**. ולא פליגי רק בכתב שכתבו ישראל, אם היה ראוי שיהיה הכתב עברי, אבל כתב שכתב הקדוש ברוך הוא אין ספק שנכתב בכתב המאושר, ובזה אין ספק. ... [לגבי עמדת מר זוטרא]: מתחילה לא הגיעו אל המדרגה להיות להם כתב אשורי שנקרא כך שהוא מאושר באותיות, ולבסוף הגיעו אל זה על ידי עזרא שהיה ראוי שתינתן התורה על ידו [וזה נראה עמדת המהר"ל בעצמו – מ"ן] ... [לגבי עמדת רבי]: וכתב אשורי הזה שהוא מאושר באותיות מתייחס לאומה הקדושה. ולפיכך כאשר חטאו, ולא היה להם מעלתם אשר היה להם קודם, נשתנה הכתב וניטל מהם. וכיון שחזרו החזיר להם הכתב. ... [לגבי עמדת ר"א המודעי]: ואם היה שינוי אל הכתב שלא היה צורת וי"ו בכתב, אם כן לא היה נקרא שם היתד וי"ו, כיון שלא היה להם כתב הזה ולכך מוכרח שלא נשתנה כתב שלהם ...

מרגליות הים, סני' כא: [20 c.]

לז. רבי מודה כי נשתנה הכתב ע"י עזרא אבל אמר כי קודם לכן נשתנה הכתב משעת חרבן הבית ... וע"י עזרא הוחזר להן כמה שניתן ע"י משה. ... לח. והכלל העולה כי מעולם נהגו קדושה בלשון וכתב קודש ולא שמשו בשתי הסגולות האלו יחד לדברי חול. ... ולכן תמצא חרות תמיד על שקלי הקודש ודברים של חול בכתב עברי. ... לדעת מר זוטרא היה הבדל בין הס"ת שבארון לבין ס"ת שהיו מצויין ביד העם ללמוד מתוכם, ולכן הדגיש ואמר מתחילה ניתנה תורה "לישראל" בכתב עברי. ... ואך כאשר כתבה פס יד המלאך בהיכל בלשצרב הדין כתבא ראו בזה התעוררות מהשגחה עליונה להשתמש בכתב זה בס"ת של כל אדם מישראל. מ. ... מ"מ וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין. ... שבלוחות היה הכתב המאושר ורק בספרים שלמדו בהם לא השתמשו בכתב זה. ... אבל בתפילין ומזוזות נכתבו מאז ומקדם בהכתב המקודש.

~~ אשורי ~~

סנהדרין כב:א

למה נקרא אשורית - שעלה עמהם מאשור.

עזרא ו:כב

וַיַּעֲשׂוּ חֵג מִצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים בְּשִׂמְחָה כִּי שָׁמְחָם יְקִיָּק וְהִסֵּב לֵב מֶלֶךְ אֲשׁוּר עָלֵיהֶם לְחֹזֶק יְדֵיהֶם
בְּמִלְאֶת בַּיִת הָאֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: פ
מצודת דוד עזרא (ו:כב) מלך אשור - הוא דריוש שמלך גם באשור אשר היתה לפניו ראש לכל
הממלכות עד בוא נ"נ ולקח המלוכה לבבל:

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תמב

ולמה נקרא שמה אשורית שעלה עמהם מאשור שכתבו המלאך ולא היו יודעים אותו כלל חוץ מדניאל...

סנהדרין כב:א

למה נקרא שמה אשורית - שמאושרת בכתב [ז"א: ישר - סונסינו].

רמב"ם על משנה מסכת ידים פרק ד משנה ה

וּכְתַב עֵבְרִי כְּתָב עֵבֶר וְהוּא הַכְּתָב הַזֶּה שְׁכֻתְבִין בּוֹ הַשְּׁמֵרוֹנִים אֶת הַתּוֹרָה. וְכָתַב זֶה שֶׁאֵנוּ כּוֹתְבִין בּוֹ אֶת
הַתּוֹרָה הוּא כְּתָב אֲשׁוּרִי וְבוֹ כְּתָב יִתְעַלֶּה אֶת הַתּוֹרָה, וְנִקְרָא אֲשׁוּרִי עֲנִין גְּדוּלָּה וְהַדּוֹר בְּאֲשֵׁרֵי כִי אֲשֵׁרֻנִי
בְּנוֹת, וְהוּא אִמְרָם אֲשׁוּרִי שֶׁהוּא מְאוֹשֵׁר שְׁבַכְתָּב, לְפִי שֶׁאֵין אוֹתוֹתָיו מִתְחַלְּפוֹת וְלֹא יֵאָרְעוּ בּוֹ סִפְקוֹת כֻּלָּל
מִפְּנֵי שֶׁאֵין אוֹתוֹתָיו דּוּמוֹת, וְאֵין אוֹת מִתְחַבֵּרֶת לַחֲבֵרֶתָהּ בְּמִשְׁפַּט כְּתִיבְתּוֹ, וְאֵין כֵּן שֶׁאֵר מִינֵי הַכְּתָב.

~~ ספר הביר ~~

טו. ולמה ב' דומה, לאדם שנוצר בחכמה שסתום מכל צד ופתוח מלפניו והאל"ף פתוחה מלאחריו, לומר זה זנב
הב' שפתוחה מלאחריו, שאלמלא כן לא יתקיים האדם כך אלמלא בית בזנבה של א' לא יתקיים העולם:

סא. שאלו אותו מאי צד"י, אמר להם זה נו"ן יו"ד צד"י אף זוגו נו"ן יו"ד דה"ד (משלי י' כה) וצדיק יסוד
עולם:

פא. כגון מאי, כגון שרש דשי"ן, דומיא דשרש האילן, ושורש כל האילן הוא מעוקם, ושי"ן בתרא מאי
עבידתיה, ללמדך שאם תקח ענף ותטעהו ישוב שרש, זיי"ן מאי עבידתיה, כמנין ימי השבוע, ללמדך שכל יום
יש לו ומאי עבידתיה הכא, ללמדך שיש חכמה גדולה באוזן לאין תכלית כך יש הכח בכל האיברים:

פג. ומאי נו"ן, ללמדך שהמוח הוא עיקר חוט השדרה, ומשם הוא שואף תמיד, אלמלא חוט השדרה לא יתקיים
המוח, ובלי מוח לא יתקיים הגוף, כי כל הגוף הוא לצורך המוח, ואם לא יתקיים כל הגוף לא יתקיים המוח, על
כן חוט השדרה מריק לכל הגוף מן המוח, והיא נו"ן כפופה, והא נו"ן זאת [במילת "אוזן" שעליו מדברים]
ארוכה היא, נו"ן ארוכה לעולם בהשלמת המלה, ללמדך שנו"ן ארוכה כוללת הכפופה וארוכה, אבל כפופה
יסוד, ללמדך שנו"ן ארוכה כלולה מזכר ונקבה: